

Reflexe nacistické propagandy na stránkách vybraných ženských časopisů – List paní a dívek¹, Hvězda českých paní dívek², Eva^{3,4} / Reflection of Nazi propaganda on pages of selected women's magazines – List paní a dívek, Hvězda českých paní a dívek, Eva

Jitka Rašková

Abstrakt

Předkládaná studie se zabývá nacistickou propagandou na stránkách vybraných ženských časopisů (List paní a dívek, Hvězda českých paní a dívek a Eva). Na počátku okupace lze sledovat obranné tendence časopisových článků a podporu českého národa a tradic formou zobrazování významných ženských osobností českých dějin. S přibývajícimi úspěchy nacistického Německa na frontě a zvyšujícím se tlakem na protektorátní vládu se měnila obsahová stránka reportáží, která se více soustřeďovala na propagaci německé ženy jako matky, hospodyně

¹ List paní a dívek patřil mezi týdeníky a vycházel v nakladatelství Rodina v období od roku 1924 do roku 1943, kdy byl úředně zastaven. PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980, s. 204. Časopis obsahoval řadu románů na pokračování, uděloval rady čtenářkám z různých oblastí (výchova dětí, sňatek, manželství), přinášel aktuální módu, kosmetickou poradnu, inzeráty s doporučeními na lékaře či nápady a rady, jak obohatit jídelníček. Součástí také byla příloha pro děti – List našich dětí.

² Časopis Hvězda českých paní a dívek vycházel v nakladatelství Melantrich od roku 1936 do roku 1945. PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 177. Obsahové zaměření tohoto ženského obrázkového týdeníku bylo podobné jako u předešlého časopisu (romány na pokračování, aktuální módní trendy, reklamy na kosmetické produkty či prostředky do domácnosti, inzeráty – Malý oznamovatel, rozhovory s herci či pozvánky na nový film, nebo do divadla apod.).

³ Nakladatelství Melantrich začalo v roce 1928 vydávat ilustrovaný módní časopis Eva s periodicitou dvakrát měsíčně. K jeho zastavení došlo v roce 1943. PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 156. Časopis měl o něco vyšší úroveň než dva výše jmenované. Kromě módy, aktuálních trendů z bydlení a románů, obsahoval příspěvky věnující se tématům z oblasti školství a vzdělávání žen, literatury, zaměstnanosti a volbě povolání a celé řadě dalších témat.

⁴ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2016_046 (Mezi normou a realitou. Gender jako historiografický koncept v teorii i praxi)

či pracující rolnice v „bitvě o zrno“, nebo dělnice, která zastupovala bojujícího muže za vítězství Velkoněmecké říše. Německá žena byla dávana jako vzor pro českou ženu, která měla přijmout nové politické uspořádání a podporovat nacistické Německo. Článek vychází ze studia a analýzy časopisových článků v konfrontaci s literaturou domácí provenience.

Abstract

The presented paper deals with the issue of the Nazi propaganda on the women's magazines (*List paní a dívek*, *Hvězda českých paní a dívek* and *Eva*). At the beginning of the occupation, the magazine articles show defensive tendencies and support of the Czech nation and traditions in the form of depictions of important Czech women. The content of articles was changing with the growing success of the Nazi Germany on the front line and with the increasing pressure on the protectorate government. The stories focused more on the promotion of a German woman as a mother, housekeeper and peasant in a "grain battle" or a worker who represented her man fighting for the victory of the Third Reich. The German woman became a role model for a Czech woman, who was supposed to adopt a new political order and to support the Nazi Germany. This article is based on the study and analysis of magazine articles in confrontation with the domestic literature.

Klíčová slova: Protektorát Čechy a Morava, časopisy pro ženy, nacistická propaganda, německá žena.

Keywords: Protectorate of Bohemia and Moravia, women's magazines, Nazi propaganda, German woman.

Úvod

Bezprostředně po zřízení Protektorátu Čechy a Morava se periodický tisk dostal pod kontrolu nacistické okupační správy a stal se jedním z nástrojů pro ovlivňování veřejného mínění. Cílem nacistů bylo udržovat a zachovávat klid, neboť Protektorát měl nemalý hospodářský význam pro válečnou ekonomiku Říše. Protektorátní tisk se snažil vyvolávat dojem o normálnosti každodenního života a prezentovat začlenění do Velkoněmecké říše jako návrat ke starému pořádku, který byl „přerušen“ dvacetiletým obdobím existence Československé republiky.

V posledních letech byla vydána řada významných studií, které se věnují historii českých médií a především cenzuře, organizaci a řízení nacistické

propagandy či legálního periodického tisku (např. monografie Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava, Dějiny českých médií: od počátku do současnosti, Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara).⁵ Tématem kolaborace v řadách českých žurnalistů se zabýval historik Pavel Večeřa v monografii Žurnalisté mezi zradou a kolaborací: moravská novinářská kolaborace před Národním soudem, nebo v článku Ošemetné Scyllly a Charybdy protektorátních novinářů.⁶ Válečné propagandě bylo věnováno také číslo časopisu Historie a vojenství. V jednom z příspěvků se zamýšlí Jaroslava Milotová nad dopadem a organizací nacistické propagandy a změnami v jejím vedení v souvislosti s vývojem v protektorátu.⁷ Problematika okupační rétoriky a její reflexe na stránkách ženských časopisů patří téměř k neprozkoumaným tématům české historiografie. Dosavadní výzkum se spíše zabýval okrajově životem a postavením žen v totalitním režimu (např. Ženy na rozcestí: divadlo a ženy okolo něj 1939-1945⁸) nebo na frontě.⁹

V počátečním období spadal český tisk pod tiskový odbor Předsednictva ministerské rady, v jehož čele stál Zdeněk Schmoranz až do srpna roku 1939, kdy byl zatčen za odbojovou činnost. V rámci tohoto odboru bylo zřízeno Ústředí tiskové dozorcí služby, které mělo na starosti provádění cenzury prostřednictvím úředníků, kteří pracovali v redakci jednotlivých deníků. Cenzuře podléhala veškerá obsahová (fotografie, články, např. bylo zakázáno informovat o lokalizaci německých vojsk, reklama, inzeráty) i formální stránka tisku (umístění článků v listu apod.).¹⁰ Fakticky tiskový odbor spadal a byl podřízen Skupině

⁵ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. GEBHART, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010. KONČELÍK, Jakub – KÖPPOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka (eds.). *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara: stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939 až 1941*. Praha: Karolinum, 2003.

⁶ VEČEŘA, Pavel. *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací: moravská novinářská kolaborace před Národním soudem*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. VEČEŘA, Pavel. Ošemetné Scyllly a zrádné Charybdy protektorátních novinářů. K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939-1945). In: *Mediální studia 3*. Českomoravský novinář, Praha, 2007, s. 252-271.

⁷ MILOTOVÁ, Jaroslava. Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. In: *Historie a vojenství 49*, 2000, č. 1, s. 87-99.

⁸ JEDLIČKOVÁ, Blanka. *Ženy na rozcestí: divadlo a ženy okolo něj 1939-1945*. Praha: Academia, 2015.

⁹ BUREŠOVÁ, Jana: Žena a druhá světová válka. In: HAZDRA, Zdeněk (ed.): *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939-1945): sborník příspěvků ze sympozia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*. Praha, 2009.

¹⁰ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, s. 197.

Tisk, která byla vytvořena v rámci Skupiny pro kulturně politické záležitosti, jejímž nadřazeným orgánem byl Úřad říšského protektora. Následujícího roku byla přeměněna na IV. Oddělení ÚŘP, v jehož čele stál Karl von Gregory až do roku 1942, kdy byl nahrazen Martinem Paulem Wolfem. Skupina Tisk byla vedena důstojníkem SS Wolfgangem Wolframem von Wolmarem, který se pravidelně účastnil tiskových porad (oficiálně byly pořádány tiskovým odborem PMR), na kterých uděloval novinářům instrukce o tom, jak mají psát, která témata nemají být zveřejněna či jakým způsobem jiná prezentovat. Novináři byli hodnoceni podle publikovaných článků. Mimo to se konaly porady vedení s aktivistickými žurnalisty (např. Karel Krychtálek, Emanuel Vajtauer či Karel Lažnovský), kteří se zařadili mezi čelní představitele kolaborace s nacistickým režimem.¹¹

V prvních měsících okupace obracely protektorátní deníky (např. Národní politika, Venkov, Lidové noviny, Národní práce) svoji pozornost na českou minulost ve snaze posílit a zachovat jednotu českého národa v boji s okupační správou. Novináři připomínali národní tradice a zvyklosti jednotlivých regionů a přinášeli zprávy z národních poutí či připomínkových akcí, z nichž některé se staly symbolem rezistence vůči novým poměrům (převoz ostatků Karla Hynka Máchy na vyšehradský Slavín¹²). V tomto duchu vystupovalo i politické vedení Protektorátu Čechy a Morava v čele s prezidentem Emilem Háchou, které na podporu a zachování českého národa na jaře roku 1939 proklamovalo vytvoření nové politické organizace, Národního souručenství.

Nejenom denní tisk směřoval svoji podporu národnímu uvědomění v těžkých časech, ale také ženské časopisy, i když v omezené míře, připomínaly v prvním roce existence protektorátu významné, ale i méně známé ženské osobnosti českých dějin, jejichž činy se měly stát vzorem a povzbuzením pro čtenářky. „*V našem národě bylo vřdycky zapotřebí, aby složky všech jeho členů pracovaly na společném cíli: udržení národního života. Proto byla vždy česká žena vedle muže v harmonické spolupráci, jak v životě soukromém, tak v životě veřejném. Provedeme naše čtenářky staletími našich dějin a ukážeme jim typy, nad jejichž rozvahou, pracovní energií a politickou zdatností budou velmi udiveny.*“¹³

¹¹ GEBHART, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 71-75.

¹² Srovnej: K symbolu Máchova pohřbu. *Národní práce*, 9. května 1939, s. 1.

¹³ BIRNBAUMOVÁ, Alžběta: Libuše a Lidmila. *List paní a dívek*, č. 751 (12) ročník 1939, s. 3-5. Alžběta Birnbaumová (1898-1976) byla autorkou většiny zveřejněných historických reportáží v časopise „List paní a dívek“. Po studiu dějin umění na FF UK v Praze se zaměřila na uměleckohistorickou topografii. Byla editorkou edice Poklady národního umění a knihovnice Horizont. Napsala řadu příspěvků, sledujících stavebně historický vývoj památek a zahrad. SLAVÍČEK, Lubomír (ed.). *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích*

List paní a dívek zaměřil svoji pozornost nejprve na významné ženy z počátků českých dějin (mytická kněžně Libuše, sv. Ludmila, Eliška Přemyslovna, Anežka Česká). Později přibližoval životy spisovatelek či umělek (Božena Němcová či Ema Destinová), protože dle jedné z jeho zveřejněných výzev „*české ženy milují svou vlast, jsou na ni hrdy a rády se proto obírají jejími dějinami*“.¹⁴

Ani Hvězda českých paní a dívek nezůstala pozadu a otiskovala sérii pod názvem „*Ženy české historie*“¹⁵. Sporadičtěji se objevovaly vzpomínky na významné mužské představitel českého národa (připomínka Josefa Kajetána Tyla a Františka Škroupa jako autorů české hymny¹⁶, Bedřicha Smetany¹⁷ nebo Aloise Jiráska¹⁸ a dalších). K podpoře národa a uvědomění si jeho hodnot přispívaly i články připomínající lidové tradice a zvyky (např. jízda králů¹⁹ či lidové kroje a výšivky z regionů Čech a Moravy) a také ty, které odkazovaly na aktuální dění (zpráva z národního pohřbu Karla Hynka Máchy²⁰, chodská pouť²¹, pouť k sv. Antonínu²² a další). Časopis *Eva* se tolik nevěnoval připomínáním významných žen české historie. Obecně lze ale říci, že se na jeho stránkách stejně tak objevovaly připomínky národní minulosti (např. vzpomínka na všesokolský slet²³, informace k výstavě Buditelé a věřící, nebo článek věnující se vzniku Smetanovy opery *Libuše* a jejímu odkazu²⁴, významu českého jazyka jako znaku národní příslušnosti²⁵).

První zprávy o situaci v Protektorátu Čechy a Morava a nově nastoleném režimu se objevují v březnu roku 1940, kdy se obecně připomínalo výročí jeho vzniku.²⁶ Měnící se situace na Západě (úspěšný útok na země Beneluxu a Francii) postupně začala pronikat i do obsahu protektorátních deníků a ženských

a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800-2008). Praha: Academia, 2016, s. 110.

¹⁴ *List paní a dívek*, č. 759 (20), roč. 1939, s. 5.

¹⁵ Např. *Ženy české historie*. Milostná královna Kunhuta. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 20 (712), roč. 1939.

¹⁶ *Kde domov můj? Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 24 (716), 1939.

¹⁷ *S českou hudbou do světa. Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 20 (712), 1939.

¹⁸ Alois Jirásek jako člověk - manžel a tatínek. *List paní a dívek*, č. 803 (11), roč. 1940, s. 3.

¹⁹ *Naše národní kroje a zvyky. Letošní slavná jízda králů v Uherském Hradišti. List paní a dívek*, č. 763 (24), roč. 1939, s. 25, nebo *Jízda králů. Hvězda českých paní a dívek*, č. 24 (716), 1939.

²⁰ *Z národního pohřbu Karla Hynka Máchy. List paní a dívek*, č. 759 (20), roč. 1939, s. 6-7.

²¹ *Chodská pouť u Dobré Vody. List paní a dívek*, č. 763 (24), roč. 1939, s. 15.

²² *U svatého Antonína. Eva*, č. 12, roč. XI., 15. června 1939, s. 6-7.

²³ *Posila z krásy. Eva*, č. 6, roč. XI., 15. března 1939, s. 6-7.

²⁴ *OČADLÍK, Mírko. Vznik Smetanovy Libuše. Eva*, č. 13, roč. XI., 1. července 1939, s. 6-7.

²⁵ *ZEMAN, F. K. Promluvme si o řeči. Eva*, č. 17, roč. XI., 1. října 1939, s. 14.

²⁶ 19. března 1940. *List paní a dívek*, č. 804 (12), roč. 1940, s. 9.

časopisů, které ve větší míře otiskovaly propagandistické fotografie z dobytých území a články velebící úspěchy nacistického Německa, jež měla dle prezentace novinářů podporovat také protektorátní vláda a prezident.²⁷ Zatímco v roce 1939 plnily stránky *Listu paní* a *dívek* články o významných ženách české historie, od poloviny roku 1940 byly nahrazeny reportážemi o životě a práci německých žen. *Hvězda českých paní* a *dívek* začala přinášet na druhé straně každého vydání pravidelné zprávy z fronty či z aktuálního dění v Říši a v protektorátu např. slavnostní shromáždění Spolku pro dějiny Němců, z hospodářsko-politických zasedání protektorátních představitelů a jiné. V roce 1942 se zintenzivnily zprávy dehonestující Židy a exilovou vládu. Německé ženy byly na snímcích představovány jako pomocnice Německého červeného kříže či jako dělnice v továrnách, nebo průvodčí ve vlacích a tramvajích. V době žní plnily časopisy fotografie s usměvavými rolnicemi, které se podílely v „bitvě o zrno“, čímž údajně přispívaly ke zvyšování zemědělské produkce a k zajištění výživy obyvatelstva Říše. Muži byli na jedné straně zobrazováni jako hrdinní bojovníci za práva Říše, na straně druhé jako „přátelští otcové“ v družném rozhovoru s malými dětmi a ženami na právě obsazených územích.²⁸ Postupně přibývaly v ženských časopisech propagandistické články, které vyzývaly české ženy k účasti a podpoře nově nastoleného řádu. Vzorem se jim měla stát pracovitost, kamarádství a oddanost a věrnost německých žen říšské myšlence.

Vrcholu dosáhla nacistická propaganda v době, kdy byl zastupujícím říšským protektorem Reinhard Heydrich. Došlo k nárůstu množství článků, které se zaměřovaly na podporu pracujících žen a „oslavu“ jejich práce. Stejně tak české ženy a obyvatelstvo byly vyzývány k větší podpoře a následování nacistického Německa a k zavržení exilové vlády. Intenzita těchto článků ještě vzrostla po atentátu na zastupujícího říšského protektora a lze říci, že s postupnou klesající tendencí pokračovala do konce roku 1942. Ženské časopisy přinášely tytéž informace o možných pachatelích atentátu, ze smutečního rozloučení či otiskovaly výzvy k podpoře prezidenta a protektorátní vlády jako ostatní deníky.²⁹ Ve prospěch stávajícího režimu a proti atentátu na zastupujícího říšského protektora byla pořádána masová shromáždění, která organizovalo pod vedením Martina Wolfa IV. oddělení Úřadu říšského protektora za spolupráce tisku, rozhlasu i filmu.³⁰ V podobném duchu pokračovala nacistická propaganda na stránkách ženského časopisu *List paní* a *dívek* až do jeho úředního zastavení k 1. březnu roku

²⁷ Válka na Západě skončena. *List paní a dívek*, č. 818 (26), roč. 1940, s. 5.

²⁸ Srovnej: *Hvězda*, č. 24 (768), 1940, s. 2.

²⁹ Srovnej: *Hvězda českých paní a dívek*, č. 24 (871), 12. června 1942, s. 2-3.

³⁰ MILOTOVÁ, Jaroslava. Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. In: *Historie a vojenství* 49, 2000, č. 1, s. 96-97.

1943. Spolu s ním přestaly vycházet časopisy Moravanka a Pražanka, které také vydávalo nakladatelství Rodina.³¹ Od roku 1942 přibyla na stránkách Hvězdy pravidelná rubrika „Zpravodajství z Říše“, jejíž hlavní obsahovou náplní bylo seznámit české ženy s „pokrokem“, kterého se údajně dostávalo všem ženám v Říši (např. zákon o ochraně matek, Říšská pracovní služba, organizace – Nacionálně socialistická lidová péče, která směřovala svoji podporu pracujícím ženám v péči o děti). Další informace se týkaly volby povolání, zaměstnávání a přeškolení žen pro zemědělskou práci či práci v továrnách, ale také běžných věcí, například šetření s potravinami apod.³²

Záměrem bylo přimět čtenářky k zamyšlení se nad výhodami nacionálního socialismu a života v kooperaci s Říší. I v následujících letech pokračovala propagandistická kampaň ve snaze přimět ženy ke spolupráci a na druhé straně vytvořit na stránkách časopisů jakýsi obraz ženy, která postupně přijímá říšskou myšlenku a je si vědoma nové úlohy. S pokračující válkou přibyla další zpracovávaná témata (fotografie a reportáže ze života v SSSR, informace o zatemňování, ochrana před leteckými útoky, fotografie z bombardovaných německých měst, výzvy k zachování klidu a udržování pracovní morálky).

V rámci zkoumaných ženských časopisů lze sledovat tři výraznější oblasti, na které zaměřovala pozornost nacistická propaganda a cenzura – žena jako matka, žena jako hospodyně, žena pracující.

ŽENA – MATKA

V prvním roce existence Protektorátu Čechy a Morava převládaly obranné tendence, které byly směřovány k českým ženám – matkám, jež se měly stát zdrojem národního života a vychovávat v tomto duchu budoucí generace. „*Vy ženy zdravé a silné, rozvážené i rázné, zůstáváte nejen zdravými dárkyněmi života, ale především nejlepšími vychovatelkami českých dětí. (...) Matka, která nám dala naši krásnou mateřskou řeč, vychovala v nás zdravého a čestného člověka, naučila nás k úctě k práci a poctivosti a zažehla a živila v našich srdcích posvátný oheň lásky k vlasti.*“³³ Čtenářky ženských listů byly vyzývány k dodržování českých zvyků a tradic během svátků (Vánoc, Velikonoc, Božího Těla apod.), které se přenášely z generace na generaci. Vzorem v těchto zvyklostech jim byla literární předloha Babičky Boženy Němcové. Matky, které zpívaly české písně, vyprávěly pohádky a bajky, čímž pomáhaly udržovat český jazyk,

³¹ *List paní a dívek*, č. 949 (1), roč. 1943, titulní strana.

³² Např.: *Hvězda českých paní a dívek*, č. 28 (874), 10. července 1942, s. 2.

³³ KRASLOVÁ, M. N. Naše zlaté maminky. *List paní a dívek*, č. 759 (20), roč. 1939, s. 2.

se staly vzorem pro ostatní v boji za český národ.³⁴ „*Jsou to české maminky, jejich češství je jim přirozeným příkazem, jako jejich mateřství. Dovede-li hájit muž svou myšlenku celým srdcem a celým mozkiem, hájí žena svoje češství nikoli z rozumové úvahy, ale mocí instinktivního příkazu. Trpělivá a houževnatá, rozdrobená v malé lidské všední povinnosti, z níž se skládá život, dovede být žena bojovnější a bojechtivější než muž, je-li ohrožen ústřední cíl citového jejího života. V ruku takových maminek nechť leží naše domovy. Těmto ženám můžeme svěřit naši národní budoucnost.*“³⁵ Za příklad byly českým čtenářkám dávány také významné historické, ale i bájně ženské postavy českých dějin, či matky národních umělců, které byly prezentovány na stránkách listů v roce 1939 a částečně i v roce 1940. K připomínce národních tradic pak sloužily reportáže z poutí, lidových slavností či prezentace národních oděvů. I nové vedení protektorátu v čele s prezidentem Háchou tuto úlohu žen podporovalo a kladlo na ni důraz. Naopak snahy o politickou aktivitu žen byly potlačovány. Vstup do jediné politické organizace, Národního souručenství, jim byl zapovězen až do března roku 1940. Posléze byly sice přijaty, ale bez možnosti zastávat vyšší posty a podílet se na politickém vedení.

Následující období bylo prostoupeno stoupající nacistickou propagandou, která do středu zájmu obdivu postavila německou ženu jako matku, která byla prezentována jako nositelka německé budoucnosti, vychovávající potomky pro vítězství Velkoněmecké říše. K dosažení tohoto cíle jí měly dopomáhat „výdobytky“ nacionálního socialismu. Jednotná organizace (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt), jak byla prezentována čtenářkám, zajišťovala sociální péči v Říši, nabízela ženám pomoc a podporu v mateřských poradnách, nebo organizovala péči o děti v době, kdy žena pracovala v zaměstnání. Matky údajně dostávaly jednorázové příspěvky od zaměstnavatele na výbavu pro kojence, zdarma různá léčení a vyšetření, příspěvky na kojení a k dispozici jim byla po porodu sociální pracovnice. V případě, že potřebovala z různých důvodů zotavení, mohla údajně vycestovat i s dítětem do zotavovny. V podobném duchu byla prezentována i organizace „Hilfswerk Mutter und Kind“, jejímž úkolem byla péče o matku před porodem, o kojence, pomoc v domácnosti či se její ošetřovatelky staraly o děti v případě, že matka byla povolána na výpomoc například při žních.³⁶ Mezi řadou propagandistických článků adorujících německé ženy a nacionální socialismus se objevovaly zprávy, které chtěly přesvědčit čtenářky, že české ženy se

³⁴ Zdroj národního života. České maminky. *Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 19 (711), 1939, s. 2.

³⁵ Zdroj národního života. České maminky. *Hvězda českých a slovenských paní a dívek*, č. 19 (711), 1939, s. 2.

³⁶ NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*. Praha: Orbis, 1943, s. 26-31.

již vydaly na cestu nacionálního socialismu a následovaly vzoru německých žen ve výchově budoucích generací. „*A jako rozumné a praktické ženy obracejí svou pozornost ke svým, ženským úkolům v této velké době, připraveny přiložit ruku ke společnému dílu. Dbají pečlivě všech pokynů, které jsou jim udělovány, plní své povinnosti a hledí se blíže seznámit i s životem a smýšlením svých německých spoluobčanek. Živě se zajímají také o výchovu německé mládeže, které je věnována v Říši jedinečná pozornost.*“³⁷ České ženy však nikdy nebyly postaveny na roveň těm německým a už vůbec nemohly být brány jako jejich spoluobčanky. Konečné řešení české otázky bylo nastíněno R. Heydrichem, kdy jenom menší část českého obyvatelstva, tedy ta s nezávadnými názory a čisté rasy, mohla být poněmčena. Ostatní byli určeni na práci a k postupné likvidaci.

Neméně důležitým úkolem českých žen, měla být také výchova a vzdělávání dětí v německém jazyce, který byl prezentován jako vstupenka k lepšímu životu a získání možnosti studovat a ucházet se o zaměstnání v Říši.³⁸ Některým studentům, kteří prošli německým výběrem či kontrolou (uměli německy, studovali např. medicínu či technické obory, měli dobré rasové dispozice), bylo umožněno studovat na německých vysokých školách v Říši. Obecně lze říci, že docházelo k postupné likvidaci českého středního školství (vysoké školy byly uzavřeny v listopadu roku 1939) a snahám omezit vzdělávání. Cílem bylo degradovat české obyvatelstvo na pomocné dělníky a rolníky pro Říši, a postupně tak dosáhnout úplného poněmčení a odnárodnění. Nacistická propaganda za notné pomoci ministra školství a národní osvěty Emanuela Moravce, jak si ostatně také mohly přečíst české čtenářky, prezentovala novou koncepci školství jako vzdělávání pro praktický život a odklon „*od starého studování pro studování.*“³⁹ Nový směr výchovy a vzdělávání měly přijmout také české ženy a vést k tomu i své potomky.⁴⁰ „*Nebude také zapomenuto na českou ženu, která se bude musit zapojit do díla převýchovy českého národa stejně opravdově a stejně obětavě jako žena německá.*“⁴¹

Vrcholu nacistického tlaku na převýchovu českého národa, v níž důležitou úlohu měla sehrát česká matka, bylo dosaženo v „heydrichovském období“ a krátce po jeho smrti, kdy český národ podle čelních představitelů protektorátu stál před nejdůležitějším rozhodnutím. Čtenářky ženských časopisů byly vyzývány, aby se rozhodně postavily proti exilové vládě a přijaly nové uspořádání.

³⁷ Také české ženy našly už svou cestu. *List paní a dívek*, č. 820 (28), roč. 1940, s. 8.

³⁸ Učíme se německy. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 51 (846), 19. prosince 1941, s. 2.

³⁹ Studovat pro život. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 21 (868), 21. května 1942, s. 2.

⁴⁰ Studovat pro život. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 21 (868), 21. května 1942, s. 2.

⁴¹ KŘEPELA, Pavel. Žena mezi včerejškem a dneškem. *List paní a dívek*, č. 917 (21), roč. 1942, s. 3.

„Česká matko, bojuj všemi nervy svého srdce a všemi atomy své duše proti těmto zavilým nepřátelům českého národa, bojuj a nenávid' Eduarda Beneše, který se stal nepřítelem národa a chtěl by být jeho vrahem, bojuj proti všem záškodníkům, kteří v cizích službách a za špinavý zold anglických liber prodávají český národ do jisté smrti. Česká matko, nedej zahynouti svému národu. A jestliže je česká žena odedávna strážkyní rodiny, strážkyní a opatrovnici své krve, pak pro ni nastává dnes úloha největší: Vylvést národ z tohoto labyrintu cizího světa do ráje srdce, do spanilosti této země, která je naším domovem. Přimět svoje syny a muže, aby stáli oběma nohama na poctivé české půdě, a neposlouchali zrádců (...).“⁴² Noviny, včetně ženských časopisů, byly zaplaveny zprávami o životě zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, o jeho ženě, odkazu jeho vlády, informacemi o atentátnících a výzvami k okamžitým projevům nesouhlasu s atentátem a s vyjádřením podpory a věrnosti Říši. Po těchto vyhocených reportážích pokračovala nacistická propaganda v nastoleném směru a opakovala aktuální úkoly matek pro budoucnost českého národa, tj. výchovu svých potomků v duchu směrnic nacionálního socialismu. Do středu zájmu časopisových článků se také postupně dostávala česká mládež jako budoucnost národa ve Velkoněmecké říši.⁴³

České ženy byly pravidelně v zimních měsících vyzývány na stránkách časopisů k příspěvní na sbírku zimních potřeb pro německé vojáky na frontě. Vzorem jim mělo být pracovní nasazení německých žen, které se aktivně podílely na sběru šatstva a kožešin a posléze je pak upravovaly pro účely vojáků. Výsledky byly publikovány na stránkách tisku, kde se čtenářky dozvídaly o údajně velkém úspěchu sbírky, která měla být vyjádřením sounáležitosti s německým národem.⁴⁴ Svoji solidaritu a souhlas mohly také dávat najevo pravidelným přispíváním na Německý červený kříž, jehož historie a hlavní úkoly jim byly zprostředkovány formou reportáží se sestrami, které vyprávěly o vzájemné pomoci a ušlechtilosti své práce.⁴⁵ Nacistická propaganda se pak snažila přesvědčit čtenářky o úspěchu sbírek a velkém podílu českých žen na nich. „*Jsou to – a nikdy nesmí být tato obětavost zapomenuta – především české ženy, jimž česká veřejnost je povinována dílem za to, že pochopily smysl sbírky a vynasnažily se, aby český podíl na ní byl co největší. Dokázaly tím nejenom, že mají vskutku citové porozumění pro bojující syny německého národa, nýbrž prokázaly*

⁴² KŘEPELA, Pavel. Česká žena, nedej zahynouti svému národu! *List paní a dívek*, č. 922 (26), roč. 1942, s. 3.

⁴³ ROZNER, Vojtěch. Slovo k českým ženám. *List paní a dívek*, č. 932 (35), roč. 1942, s. 3.

⁴⁴ Česká srdce promluvila. *List paní a dívek*, č. 899 (3), roč. 1942, s. 3.

⁴⁵ PROCHÁZKOVÁ, Alena. Německá červený kříž v míru i ve válce. *Eva*, č. 13, roč. XII., 1. čerence 1940, s. 8.

*i svůj smysl politický, který rovněž jim velel, aby se co nejpodstatněji zasloužily o tento projev vděčnosti novoevropského zázemí k předním strážím a obráncům evropské civilizace. Ženy mají tu příležitost působiti v tomto smyslu trvale ku blahu svých mužů i dětí, ku blahu celé české společnosti.*⁴⁶

ŽENA – HOSPODYNĚ

Začlenění protektorátu do Velkoněmecké říše mělo nemalé dopady na jeho hospodářství. Téměř okamžitě došlo ke zvyšování cen díky vzrůstající poptávce. Některé zboží se stalo nedostatkové (hodinky, cukrovinky, sušenky, lihoviny a další) díky jeho odlivu do Říše. Význam ztratila i česká koruna, která byla směnitelná 10:1 k říšské marce. Zhoršené zásobování a celkový nedostatek potravin spolu s růstem jejich cen vedly k rozbujení černého trhu.⁴⁷

Na stránkách ženských časopisů se proto stále více objevovaly informace, čím kterou nedostatkovou potravinu nahradit a jak připravit chutný jídelníček i v době nedostatku. Výsledkem pak bylo nepřeborné množství receptů, jak připravit jídla z brambor⁴⁸ a jiných dostupnějších druhů zeleniny (např. z cibule, luštěnin, zelí, krup či ovesných vloček). „*Nic není nenahraditelné. Drahé maso je ve stravě nahrazeno levnějšími pokrmy moučnými a bramborovými, které nejsou ani méně chutné, ani méně hodnotné. A třebaže nejsou takové metody po chuti, myslíme na výjimečnost doby a přizpůsobíme se.*“⁴⁹ Hospodyně se měly naučit vařit s minimálním množstvím potravin a zároveň s nimi maximálně šetřit. „*V tom smyslu chápou se svých úkolů i české ženy, jsouce si vědomy, že i svým uvědoměným hospodařením přispívají jednak ke zvýšení válečného potenciálu Říše a tím k urychlení vítězství německých zbraní a k přiblížení míru, jenž bude znamenati i šťastnou budoucnost pro náš národ v rámci vítězných Velkoněmecké říše.*“⁵⁰ Na druhé straně se jim dostávalo rad, jak správně zpracovat a konzervovat ovoce (formou výroby různých druhů marmelád, sušením) a zeleninu, aby i přes zimu netrpěla domácnost nedostatkem. Čtenářky se mohly učit i v těchto případech od německých žen, jejichž šetrnost a správné nakládání s potravinami jim byly dávány za vzor, stejně jako vedení domácnosti a hospodaření s penězi.⁵¹

⁴⁶ Splněná povinnost. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 3 (850), 16. ledna 1942, s. 1.

⁴⁷ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 2000, s. 179, 183.

⁴⁸ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 2000, s. 179, 183.

⁴⁹ Ale i těch se nedostávalo. Tak vznikaly rady, jak zamezit dalším ztrátám při jejich zpracování. Ženy měly brambory loupát, až po jejich uvaření. Neokrajujte brambor! *Hvězda českých paní a dívek*, č. 12 (859), 20. března 1942, s. 2.

⁵⁰ SCHNEIBERGOVÁ, F. Zjednodušujeme jednoduché obědy. *Eva*, č. 2, roč. XII, 15. ledna 1940, s. 22.

⁵¹ Dnešní úkoly nás žen. *List paní a dívek*, č. 819 (27), roč. 1940, s. 8.

Německá žena byla představena jako hospodyně, která se snadno přizpůsobila válečným poměrům a uměla na všem ušetřit (např. nahrazovala cizí plodiny domácími, vedla si vlastní „účetnictví“), v pořádku a čistotě spravovala svou domácnost a údajně využívala moderních vymožeností techniky, čímž měla přispívat k vítězství Říše. K tomu jí pomáhala organizace DFW, která zřizovala různé hospodyňské poradny a kurzy, kde se měly učit správnému hospodaření, nakládání s potravinami, šití či moderní výživě a vaření.⁵² Německým dívkám pak byly určeny kurzy a přípravy vedení domácnosti, které organizoval Svaz německých dívek (BDM – Bund deutscher Mädchen).⁵³

K zavedení potravinových lístků, které se skládaly z kmenového listu a ústřížků, došlo na podzim roku 1939. Zpočátku se vztahovaly na některé druhy potravin, později přibýlo i ošacení, mýdlo či tabák. Příděl potravin nebyl pro všechny stejný. Obyvatelstvo protektorátu bylo rozděleno do několika kategorií podle náročnosti práce, kterou vykonávalo. Nejnižší přiděly byly určeny nejmenším dětem do šesti let.⁵⁴ Přes všechny negativní důsledky, které přinesl přidělový systém, se snažila nacistická propaganda poukazovat na jeho zdánlivé výhody a akceptování ze strany českých hospodyňek. Řízené hospodářství bylo ženám předkládáno jako nový spravedlivý systém přerozdělování potravin, díky čemuž se mělo údajně všem dostat řádného přidělu mléka, masa, tuků a dalšího jídla. O tom, jak „dobře“ bylo organizováno hospodářství v Říši v protikladu k disfunkci mírové varianty, se čtenářky dozvídaly z časopisových příspěvků.⁵⁵ Na jaře roku 1942 došlo k omezení dávek tuků, masa a obilí, které bylo propagandou zdůvodňováno jako důsledek průměrné úrody a vyšších nároků na přiděly pro frontu a válečné zajatce. V duchu Heydrichovy politiky došlo i na zvyšování dávek dělníkům. Nová úprava byla podle tiskových zpráv přijata českými hospodyněmi s pochopením a povděkem, protože protektorát byl „ušetřen“ válečných útrap a zásobování bylo údajně zajištěno na vyšší úrovni než například v Anglii. Nové přiděly měly být dostatečné, jak bylo interpretováno nacistickou propagandou, pro všechny šetrné hospodyně, které byly ochotné upřednostnit zájmy celku nad zájmem jednotlivce.⁵⁶ V reakci na snížené přiděly potravin vzrostlo

⁵² K tomuto účelu měla sloužit „Hospodyňská kniha“ vydaná Jednotnou nacionálně socialistickou organizací německých žen (DFW – Deutsches Frauenwerk). Jednalo se o jakýsi návod na vedení domácího účetnictví. NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*, s. 134-135.

⁵³ NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*, s. 130-135.

⁵⁴ Svaz německých dívek (BDM) pečuje o výchovu pro domácnost. *List paní a dívek*, č. 905 (9), roč. 1942, s. 3.

⁵⁵ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996, s. 85-88.

⁵⁶ Řízené hospodářství Říše zaručuje spravedlivý přiděl každému. *List paní a dívek*, č. 883 (39), roč. 1941, s. 3.

množství rad pro čtenářky časopisů, jak je účelně rozdělovat a správně vařit. Maso mělo být nastavováno zeleninou, chlebem či nahrazováno sýrem.⁵⁷ Mezi další nedostatkové zboží patřil tuk. Místo jíšky se používalo zahušťování chlebem do omáček, maso se podlévalo vodou a omelety se dělaly na pánvi lehce potřené tukem.⁵⁸

Kromě šetření s potravinami byly české hospodyně opakovaně vyzývány ke sběru železa, novin a starého papíru, šatstva, kostí, které posléze byly znovu zpracovány a použity ve válečné výrobě či k produkci pro další hospodářská odvětví a odpadků z domácnosti (zbytky jídel, vaječné skořápky, namrzlé brambory) pro výrobu krmení pro domácí zvířata. Participací na těchto akcích měla být demonstrována sounáležitost s nacistickým Německem a vyjádření podpory nově budované nacionálně socialistické Říši, „protože český člověk ví, že o jeho budoucnosti rozhodne jenom pilná práce v rámci Velkoněmecké říše, a to také dobře vědí české ženy.“⁵⁹ Povinné zatemňování, omezování spotřeby plynu, elektrické energie a uhlí byly jen dalšími důsledky pokračující války. Zavedení těchto opatření bylo čtenářkám vysvětlováno záměrem odstranit nerovnost mezi chudými a bohatými. Úspora na všech „frontách“ a hospodaření s co nejmenšími ztrátami ve prospěch celku a Velkoněmecké říše se měly stát heslem každé české ženy.

ŽENA – PRACUJÍCÍ

Masivní odchod německých vojáků na frontu znamenal zvýšený nedostatek pracujících v různých odvětvích průmyslu, zemědělství, či ve službách. Na nejtěžší práce byli do Říše nuceně nasazeni obyvatelé z protektorátu či z dalších okupovaných území. Důležitou úlohu sehrály ve válečné době, jak interpretovali novináři v reportážích z Říše, německé ženy, které „neváhaly ani chvíli a zastupovaly všude muže – vojáky s velkou radostí“.⁶⁰ Ženské časopisy přinášely fotografie se zamýšlenými obličejí dělnic z Messerschmittových závodů na výrobu letadel,⁶¹ z továren na konzervy, otiskovaly interview s rozesmátými průvodčímí ve vlacích a tramvajích, či z vědeckých pracovišť.⁶² „Německý národ může být hrdý na své ženy. Německá žena pracuje v muničních továrnách, je průvodčím na pouličních drahách a všude pracuje radostně a pohotově na

⁵⁷ Zásobování zajištěno. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 14 (861), 3. dubna 1942, s. 2.

⁵⁸ KURZOVÁ, V. Sýr – náhrada masa. *Eva*, č. 10, roč. XIII., 15. května 1941, s. 3.

⁵⁹ Jak šetříme tukem. *List paní a dívek*, č. 915 (119), roč. 1942, s. 2.

⁶⁰ Kapitola pro ženy. *List paní a dívek*, č. 823 (31), roč. 1940, s. 3.

⁶¹ Žena – kamarád. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 29 (773), 1940, s. 3.

⁶² Ženské ruce, které kuji zbraně. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 1 (796), 1941, s. 6.

místě muže, vykonávajícího vojenskou službu.“⁶³ Další uplatnění našly německé ženy v sociálních službách, kde pracovaly jako lidové ošetřovatelky, vedoucí mládeže, poradkyně, technické asistentky a vedoucí dietních kuchyní. Všechny z nich měly projít řádným školením a kurzy pro svá budoucí povolání.⁶⁴ Dle nacistické propagandy si každá žena byla vědoma svého dějinného úkolu, a proto jej přijímala s vážností doby, ale s radostí, že může být jeho součástí. Německým pracujícím ženám se dostávalo podle tiskových zpráv řady sociálních výhod a ochrany a péče o jejich zdraví, jež spadala pod kontrolu organizace Sdružení všech pracujících (Deutsche Arbeitsfront). Zatímco ženy pracovaly v továrnách či na polích během žní nebo sběru lnu, jejich děti, jak se dozvěděly české čtenářky, trávil čas pod dohledem zkušených vychovatelek v dětských útulcích.⁶⁵ Řada žen se měla také přihlásit k dobrovolné pomocné službě či sousedské výpomoci, při které pomáhaly rodinám s více dětmi, podílely se na praní a žehlení prádla v selských rodinách během žní, zřizovaly šicí dílny pro budoucí matky, aby si mohly ušít prádlo pro kojence, staraly se o nemocné a budovaly povědomí o vzájemné sousedské výpomoci, která měla vést k pospolitosti celého národa.⁶⁶ Pro ženy dojíždějící z větších vzdáleností za prací byly údajně zřizovány ženské domovy, které zajišťovaly veškerý dostupný komfort (prádelnu, místnost pro šití, žehlírnu apod.).⁶⁷ Německá žena tak měla mít dostatek času, který mohla rozdělit mezi práci a rodinu. Ženy podle tisku chránila různá opatření proti vykonávání nevhodné práce, která by byla pro ně příliš zatěžující, případně pracovaly na zkrácený úvazek. Pracovní služba byla zavedena pro dívky, které se podílely na zemědělských pracích k zajištění výživy obyvatelstva a současně byly vychovávány ve víře v nacionální socialismus.⁶⁸ Takto idylicky zprostředkovávaly ženské časopisy život německých žen ve Velkoněmecké říši a jejich budoucí úlohu v dobách míru. V konfrontaci s těmito zprávami byly ty výhruzné, varující české ženy před poslechem československého vysílání z Londýna, nedodržováním pracovní morálky či vyjadřováním nesouhlasu s okupací. Naopak vyzývaly k následování německých žen, jež byly podle nacistické propagandy ochotné položit svůj život ve prospěch vlasti, zobrazované také jako domov pro české ženy.⁶⁹ Svoji podporu měly české ženy vyjadřovat poctivou prací, kterou za-

⁶³ Práce německé ženy. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 23 (818), 6. června 1941, s. 3.

⁶⁴ Hrdinky všedních dnů. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 21 (816), 23. května 1941, s. 2.

⁶⁵ Německá žena v sociálních službách. *List paní a dívek*, č. 850 (6), roč. 1941, s. 3.

⁶⁶ Ženská práce za světové války a nyní. *Hvězda českých paní a dívek*, č. 27 (822), 4. července 1941, s. 2.

⁶⁷ PROCHÁZKOVÁ, Alena. Pomocná služba německých žen. *Eva*, č. 18, roč. XII., 15. října 1940, s. 8.

⁶⁸ Podniky zařizují ženské domovy. *List paní a dívek*, č. 844 (52), roč. 1940, s. 3.

⁶⁹ Německé dívky pracují pro vlast. Krásné poslání a význam německé pracovní služby. *List paní a dívek*, č. 835 (43), roč. 1940, s. 2.

stávaly v úřadech, ve službách, továrnách či jako rolnice v „bitvách o zrno“: „*Poučení trpkou minulostí musíme si uvědomit rozkaz doby, který zní: Pracovat! Venkovská žena zná tento příkaz, prolíná ji celým srdcem, ví, že pole, které rodí nový chléb, nutno zkropit poctivým potem námahy a starostí. (...) Ale její úsilí nestačí. V tomto případě, kdy jde o zabezpečení chleba pro všechny, musíme se dát všichni dohromady, sedlák a jeho žena, řemeslník, úředník na dovolené, učitel, učitelka (...). Musíme si uvědomit, že naše námaha a naše práce prospívá celku, a co více, prospívá Říši k jejímu vítěznému ukončení vnucené války. Ze spolupráce všech zdravých pracovních sil si dobudeme nejen zajištěný chléb, ale důvěru Říše.*“⁷⁰

Závěr

V prvním roce existence Protektorátu Čechy a Morava lze ve vybraných časopisech pro ženy (Eva, Hvězda českých paní a dívek, List paní a dívek) sledovat obranné tendence, směřující k podpoře českého národa, jazyka, kulturních hodnot a tradic. Časopisy přinášely reportáže zobrazující významné ženy české historie či připomínaly tradiční české kroje, písně a národní poutě. Vlivem válečných změn (pád Francie, země Beneluxu) a stoupajícího tlaku cenzury začaly být čtenářky pravidelně seznamovány nejenom se situací na frontě a dobytých územích, ale především se životem německých žen v Říši. Časopisy přinášely reportáže o „hrdinství“ německých žen, které pracovaly a nahrazovaly muže v továrnách, na polích, ve službách a neustávaly ve své činnosti ani ve chvílích, kdy přišly o manžela či syna. Vše měly vykonávat v duchu nacistické propagandy, která ženy vykreslovala jako bojovnice usilující o vybudování nové evropské kultury a civilizace. V tom jim pomáhaly různé nacionálně socialistické organizace (např. Hilfswerk Mutter und Kind, Deutsche Arbeitsfront a další), kurzy pro hospodyně a pro dělnice v továrnách či pomocnice v domácnosti pro zaměstnané ženy. Pospolitost, vnitřní kázeň, vzájemná výpomoc a spolupráce německých žen byly dávány za vzor českým ženám, které vyzývali autoři či autorky propagandistických článků k podpoře nového politického uspořádání a výchově potomků v duchu nacionálního socialismu. Vděčné měly být za to, že jejich muži a synové nemuseli bojovat a umírat na frontě a svoji loajalitu mohly vyjadřovat zvyšováním pracovního nasazení a zachováváním klidu a pořádku. Nemalým úkolem se stala výchova a vedení budoucích generací k říšskému myšlení, k tomu jim měla také dopomáhat nová koncepce protektorátního školství. Snahou nacistické propagandy na stránkách ženských časopisů bylo přesvědčit čtenářky o normalnosti tehdejšího života a o akceptaci nového politického uspořádání většinou českých žen.

⁷⁰ *List paní a dívek*, č. 834 (41), roč. 1940, s. 8.

Seznam pramenů a literatury

Eva 1939-1943

Hvězda českých paní a dívek 1939-1945

List paní a dívek 1939-1943

Národní práce 1939

NESNÍDALOVÁ, Marie. *O německé ženě*. Praha: Orbis, 1943.

BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-028-1

BUREŠOVÁ, Jana. Žena a druhá světová válka. In: HAZDRA, Zdeněk (ed.). *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939-1945): sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87211-38-0.

GEBHART, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1632-2

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4

JEDLIČKOVÁ, Blanka. *Ženy na rozcestí: divadlo a ženy okolo něj 1939-1945*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2459-6

KONČELÍK, Jakub – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939 až 1941*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0591-0

MILOTOVÁ, Jaroslava. Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. In: *Historie a vojenství* 49, 2000, č. 1, s. 87-99.

PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980.

SLAVÍČEK, Lubomír (ed.): *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800-2008)*. Praha: Academia, 1.svazek, 2016. ISBN 978-80-200-2094-9

VEČEŘA, Pavel. *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací. Moravská novinářská kolaborace před Národním soudem*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7506-1

VEČEŘA, Pavel. Ošemetné Scylly a zrádné Charybdy protektorátních novinářů. K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939-1945). In: *Mediální studia 3*. Českomoravský novinář, Praha 2007, s. 252-271.

O autorece

*Mgr. Jitka Rašková (*1984)* je doktorandkou na Katedře historie fakulty Filozofické Univerzity Palackého v Olomouci. Specializuje se na české moderní dějiny – Protektorát Čechy a Morava a gender history.
Email: jitka.raskova@email.cz